

CSAPODI CSABA

Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?

A *Corvina-könyvtár* számos megoldatlan problémája közé tartozik az a kérdés: mikor pusztult el a középkori Magyarországnak ez a leghíresebb alkotása? Ha a XVI. és XVII. századnak erre vonatkozó forrásait vizsgáljuk, különös ellentmondás tűnik szemünkbe. A XVI. század hazai és külföldi tudós közvéleménye a fényes könyvtár pusztulását siratja, a XVII. században ellenben az az általános meggyőződés, hogy a könyvtár, vagy legalább jelentékeny része, még mindig megtalálható a budai várban. Mohács után a források arról beszélnek, hogy „az ázsiai barbárság elpusztította a könyvtárt”, mégis 1666-ban az egykor olyan fényes királyi palotában megfordult bécsi könyvtáros, Lambeck több száz könyvet látott, igaz, hogy nagyon elhanyagolt állapotban, az 1686-i ostrom után pedig nemcsak Marsigli számolt be arról, hogy nagy mennyiségű könyvre bukkant, hanem ezekből mintegy háromszáz kötetet jegyzékbe foglalva Bécsbe szállítottak. A jegyzék két év múlva nyomtatásban is megjelent!¹

Mi a magyarázata ezeknek az ellentmondásoknak? Csakugyan elpusztult a királyi könyvtár a török hadjáratok során, vagy pedig nagyobb része százötven éven át megmaradt ott? Vajon alapos vizsgálatok útján a bécsi Nationalbibliothek kódex- és ősnymtatványgyűjteményében megtízszerezhetjük-e az ott eddig ismert korvinák számát? Vagy pedig a Budán őrzött s később Bécsbe szállított könyvek más eredetűek s továbbra is csak az a reményünk maradhat, hogy a világ legkülönbözőbb könyvtáraiban esetlegesen bukkan föl egy-egy korábban föl nem ismert Corvin-kódex?

A következőkben a források gondos egybevetésével megpróbáljuk, hogy feleletet adjunk ezekre a kérdésekre, fololdjuk az ellentéteket és nyomon kísérjük a könyvtár sorsát Mátyás király halálától kezdve a szétszóródásig és megsemmisülésig.

1. A könyvtár hanyatlása

Fényének és növekedésének tetőfokán volt a *Corvina-könyvtár*, mikor a nagy király halála hirtelen megszakította ezt a rohamos fejlődést. A könyvtár nem szűnt meg ugyan, hanem fennmaradt eredeti helyén, legalább 1526-ig, tehát 36 évig, tovább, mint ameddig MÁTYÁS egész uralkodása tartott, de ez a fennállás alig volt több, mint lassú haldoklás.

¹ PFLUGK, Julius: *Epistola ad Vitum Ludovicum a Seckendorff praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens.* Jeane 1688.

Ugyanúgy, ahogy az egész államéletben törés következett be és az ország egyre fokozódó gyorsasággal sodródott a katasztrófa felé. MÁTYÁS erőszakú, zseniális egyénisége a feudális zűrzavar helyén rendet teremtett és korát megelőzve kezdte meg kiépíteni a centralizált államot, hivatalszervezettel és állandó hadsereggel. Csak hogy egyrészt a magyar társadalomfejlődés fogyatékoságai miatt nem volt szilárd alap, amire építhetett volna s így egész alkotása túlságosan személyes műve volt, amely szinte teljesen egyéniségének erejére, ügyes taktikájára épült fel. Másrészt uralkodásának ragyogó szakasza kevés gazdasági erőt teremtett, de annál inkább kiélte a meglevőket. Igaz ugyan, hogy számára rendelkezésre álltak a Hunyadi-család mérhetetlen birtokai és uralkodói jövedelmeit is óriásira tudta növelni, de még ezek a jövedelmek is éppen csak hogy egyensúlyt tudtak tartani a külpolitika, hadsereg és udvartartás roppant kiadásaival. Így következett be az a helyzet, hogy mikor halála pillanatában, szerencsétlen utódlási politikája következtében, az ország egyszerre krízisbe került, az állam pénz és fizetett hadsereg nélkül védtelenül ki volt szolgáltatva a külső ellenségnek és a belső rendi anarchiának.

MÁTYÁS politikáját csak hozzá hasonló méretű egyéniség tudta volna folytatni. Erre a feladatra pedig II. ULÁSZLÓ teljesen alkalmatlan volt. A pénzhány és szegénység ettől kezdve állandó kísérőjévé lett a magyar királyságnak, egészen Mohácsig. MÁTYÁS nagy alkotásai: birodalmi szervezet, centralizált állam, állandó hadsereg — felbomlottak; a napról napra élés filléres gondjai közt pedig lehetetlen volt a *Corvina-könyvtár* továbbfejlesztése, vagy csak méltó szinten tartása is.

Súlyos veszteség érte a könyvtárt már azáltal, hogy a készülő szebbnél szebb kódexek egész serege maradt Firenzében. Ennek bizonyítéka az ismert levélváltás II. ULÁSZLÓ király és Firenze városa közt 1498-ban. Arról van szó ezekben a levelekben, hogy Ulászló értesülése szerint több mint 150 kitűnő munka van Firenzében, amelyeket Mátyás király készíttetett saját költségén, de még nincsenek kifizetve, s ezért a köztársaság visszatartotta. A király érdeklődik, mennyi még a tartozás. Fogadkozik, hogy a kifizetésről gondoskodni fog, mert a kódexek festésére, díszítésére fordított munka már eddig is sokba került, kár lenne, ha ekkora kincsek befejezetlenek és használatlanok maradnának és mert őt „a könyvtár tökéletesítésének ugyanaz a vágya tölti el.”²

ULÁSZLÓ ígéretét természetesen nem szabad komolyan vennünk. A legjellemzőbb ebben a tekintetben, hogy a levélváltásra csak 1498-ban, MÁTYÁS király halála után nyolc évvel került sor. Addig a méltatlan utódnak nem jutott eszébe, hogy ezeket a nagyértékű kódexeket biztosítsa a maga számára, — köztük van olyan biblia, amelyért még a hátralevő tartozás is 1400 forintot tesz ki! Az örökös pénzzavarral küzdő Ulászló ekkor már nem fejlesztette a könyvtárt. Elképzelhetetlen, hogy nagy összegeket tudott és akart volna áldozni ilyen célra. Ezek a kódexek tehát továbbra is, véglegesen kiint maradtak Itáliában. Közülük kerülhettek ki azok a fényesen díszített kódexek, amelyeket a kolofon, esetleg címer tanúsága szerint még MÁTYÁS király rendelt meg, de a MEDICI címer, emblémák, kötés alapján föl kell tételeznünk, hogy már az illuminátorok kezéből a Mediceiek tulajdonába mentek át. Ma a firenzei Laurenziana őrzi legtöbbjüket.³

² KUMOROVITZ Bernát: *II. Ulászló levélváltása Firenzével a Mátyás halála után otrekedt Corvinák ügyében*. Magy. Könyvszle. 1957. 294—296. l.

³ APPIANUS (Laurenziana Plut. 68. Cod. 19. Escriptum (!) est hoc opus per me . . . Carolum notarium . . . ad laudem et gloriam felicissimae memoriae regis Ungariae de

Ilyen kódexekről ad hírt Georg TANNER bécsi professzor levele 1555-ben. Szerinte a velencei domonkosok birtokában van MÁTYÁS király könyveinek jó része, melyet Firenzében tartottak vissza.⁴ Hasonló eredetű kéziratokra utal az az adat, amely szerint egy előkelő velencei nemesnek, Niccolò ZENONAK több mint száz latin és görög korvinája lett volna s ezekből többet megszerzett Girolamo FALETTI a ferrarai herceg számára.⁵ Hogy ezek az adatok mennyire megbízhatóak, azt ma már nagyon nehéz lenne ellenőrizni, mert MÁTYÁS életében el nem készült, csak később befejezett kódexekről lévén szó, kérdés, hogy megkapták-e a korvinákat jellemző ismertetőjegyeket (címer, embléma), a kolofon pedig egyáltalán nem szükségszerű tartozéka a kódexeknek, a hiteles korvinák túlnyomó többségében sem találkozunk vele.

A következő, most már a tényleges könyvtári állományt ért veszteségnek tekinthetjük azokat a köteteket, amelyek Bécsben maradtak a magyar udvar gyors távozásakor. Tudjuk, hogy MÁTYÁS és BEATRIX a könyveket egyáltalán nemcsak dísz tárgynak tekintette, hanem olvasta is. Valószínű, hogy gyakori és hosszú bécsi tartózkodásaik alkalmával mindig volt velük több-kevesebb könyv. Hogy MÁTYÁS halála után, a fejesztett hangulatban ottmaradhattak és illetéktelen kezekbe kerülhettek ilyen kötetek, arra abból következtethetünk, hogy német—osztrák humanisták birtokából ismerünk olyan *Corvin-kódexeket*, amelyekből a címert erőszakosan eltávolították. Pedig a *korvinákat* olyan nagy értéknek tartották már a kortársak, hogy akinek ilyen volt a tulajdonában, inkább büszkélkedett vele, mint hogy eltüntette volna az eredetre utaló jeleket, — ha jogosan jutott hozzá. Azokba a kódexekbe, amelyeket később Ulászló elajándékozott, ezt az adalékot bejegyezték, néha még tanút is megneveznek.

Nagyobb pusztulás következett be az állományban CORVIN János csontmezei veresége alkalmával, amikor a Budáról, egyéb kincsekkel együtt elmenekített könyveket a győztesek a többi zsákmánnyal visszahurcolták eredeti helyükre s közben szabad tere nyílt a zsákmányolásnak.⁶ Ezután következett a könyvtár megvédésére irányuló országos határozat: a könyvtárból, amely az ország dicsőségére készült, semmit se szabad elidegeníteni. CORVIN János azonban az országnagyok ellenőrzésével elvihet a könyvekből a maga számára.⁷ Föltételezhető, hogy CORVIN János föl is használta az engedélyt, ha már Budáról való említett távozásakor is nagyobb mennyiségű kódexet elvitt magával.

Az első veszteségek után egy időre, ULÁSZLÓ uralkodásának elején, a könyvtár úgy-ahogy rendbejöhett. A másolóműhely nem szűnt meg mind-

proxime defuncti . . . 1490 die 26 mensis Junii.) — AUGUSTINUS (Plut. 12. Cod. 10. Antonius Sinibaldus scripsit Florentiae A. D. 1489. pro serenissimo Matthiae regi.) — AMBROSIUS. (Plut. 14. Cod. 22. Exemplaribus satis fidis Matthiae . . . regis . . . ego Martinus Antonius presbiter . . . scripsi, opus absolutum 3. Id. Oct. A. salutis 1489.) — FICINUS. (Plut. 73. Cod. 39. Mátyásnak szóló ajánlással készült in agro Caregio 1489-ben.) — PETRUS Lombardus. (Plut. 21. Cod. 18. Exemplaribus satis fidis Mathiae . . . regis . . . ego frater Jacobus Johannes Hermannus Crucennacensis . . . exscripsi. Opus absolutum Kal. Aprilis A . . . 1490.) — Biblia. (Három kötet. Plut. 15. Cod. 15. 16. 17. Mátyás és Beatrix arcképével, címerrel.) — Ilyen a vatikáni Breviárium is. (Cod. Lat. Urb. 112. Másolása befejezve 1487-ben, de az illumináláson Attavante még 1492-ben is dolgozott.)

⁴ SZILÁGYI S.: *Adalék a Corvinák történetéhez*. Századok. 1885. 684. l.

⁵ WEINBERGER, Wilhelm: *Beiträge zur Handschriftenkunde*. Wien 1908. Sitzungsber. d. Akad. in Wien. Philos.-Hist. Klasse 159. 6. 37—38. l.

⁶ TUBERO, Ludovicus: *Commentaria suorum temporum*. Rhacusii 1784. 58. l.

⁷ PRAY, Georgius: *Epistolae procerum*. I. Posonii 1806. 393. l.

járt, a MÁTYÁS életében Budán munkábavett kódexeket befejezték, csak a címereket festették át, vagy a még üres címerhelyen foglalta el a *Hunyadiak* fekete hollójának helyét a *Jagello-ház* lengyel fehér sas jelvénye. A humanista élet se szűnt meg a királyi udvarban, csak elszürkült. Hiányzott MÁTYÁS király éltető, alakító, magával sodró egyénisége. Olasz humanista kevés maradt a király környezetében: BONFINI, CINTIO DI SAN SEPOLCRO, JULIUS AEMILIUS. A magyarországi humanizmus ULÁSZLÓ korában inkább Bécs és Csehország felé kapcsolódik: itáliai humanisták helyett HASSENSTEINI LOBKOVITZ Bohuszláv, SCHLECHTA János, OLMŰTZI Ágoston, CELTIS Konrád, BRASSICANUS, GREMPER, CUSPINIANUS a királyi udvar vendégei hosszabb-rövidebb ideig. Egy-egy művet is ajánlanak még ULÁSZLÓnak. Ilyen a pistoiái Dominicus Crispus RANNUSIUS munkája: *Sermo in ascensione Christi*,⁸ a római NAGONIUS *Pronostichon et panegyricon*-a, ULÁSZLÓ tetteinek magasztalása,⁹ később a török elleni nagy nemzetközi vállalkozás terve Félix PETANTIUS RAGUSINUST indítja arra, hogy három munkát is írjon a király számára.¹⁰

Természetes, hogy a fennmaradt *Ulászló-kódexek* éppen úgy csak töredékét tehetik ki az eredeti mennyiségnek, mint ahogyan MÁTYÁS király könyveinek sem maradt fenn egy tizedrésze sem, mégis föltűnő, hogy a gyarapodás mennyire nem lépett már nyomába a korábbiaknak. A könyvtár gyarapítása már nem volt tervszerű, még a veszteségek pótlásától is messze elmaradhatott. Pedig ULÁSZLÓ uralkodása majdnem annyi ideig tartott, mint ameddig, föltehetően, MÁTYÁS fejlesztette a könyvtárát s a könyvnyomtatás nagy elterjedése folytán világszerte nőtt a könyvtermelés 1490 után, mind több és több könyv halmozódott föl uralkodók és könyvgyűjtő humanisták kezén. Az elmaradás tehát még föltűnőbb. MÁTYÁS király halála után egyszerre megszűnnek a külföldi könyvmásolatásról és könyvbeszerzésről szóló adatok, — nyilvánvalóan nem is volt már ilyesmi. ULÁSZLÓnak folytonos pénzhányban kétségbeesetten vergődő gazdálkodása lehetetlenné tette, hogy többet is küldhessen a firenzei másolóknak mint jól hangzó szép szavakat. Keserűen igazak SCHLECHTA Jánosnak LOBKOVITZ Bohuszlávhoz Budáról 1503-ban írt sorai: „Mi itt szokás szerint ezüst- és arany-halmok közepette a királlyal együtt nyomorultul és szűkölködően élünk és, gondolom, így is fogunk élni.”¹¹

A könyvtár gondozás nélkül, a legnagyobb elhanyagoltságban hevert; könyvtáros nem volt. LOBKOVITZ 1498-ban kelt levele szerint a könyvek porban, piszokban hevernek s nehéz köztük valamit megtalálni. Ugyanabban az évben, amikor ULÁSZLÓ biztatóan írja Firenzébe, hogy őt a könyvtár fejlesztésének ugyanaz a vágya vezeti, mint MÁTYÁST!

Ugyancsak LOBKOVITZ leveleiből derül ki, hogy már ekkor megkezdődött a könyvtár folyamatos széthurculása, elkótyavetyélése. Egy évvel később egy másik levelében SCHLECHTA kancellártól kéri ORIGENES: *De principis*-t, JANUS PANNONIUS *Epigrammáit*, BONFINI történeti munkáját és egy közelebről meg

⁸ CSONTOSI János: *II. Ulászlónak ajánlott kézirat a konstantinápolyi Eszki Szerailban*. Magy. Könyvszle. 1889. 28—30. l.

⁹ TRUHLÁR: *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum*. Pragae. 1905/6. 1659. sz.

¹⁰ BERKOVITS, Elena: *La miniatura nella corte di Mattia Corvino*. (Corvina. Rassegna Italo-Ungherese, 1941. Archivio. 513—546. l.) Ua.: *Felice Petanzio Ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino*. (Uo. 1940. 53—84. l.) Ua.: *Mátyás király „állítólagos” miniátorai*. Magy. Könyvszle. 1942. 153—161. l. KNEIWALD, Dragutin: *Sitnoslikar Dubrovčanin Felix Pe'anjčić*. Der Miniaturmaler Felix Ragusanus Petantius. Posebni otisak iz Tkalčićevog Zbornika II. Zagreb 1958.

¹¹ *Bohuslavi Hasistenii nova epistolarum appendix*. Pragae 1570.

nem nevezett latin kódexet, mert ezekre szüksége van a királyi könyvtárból. Nem valószínű, hogy csak kölcsönbe akarta a könyveket, mert egy datálatlan levelében így ír ugyanehhez a barátjához: „Kértem a királyi fölségtől Plutar-chus négykötetes görög életrajzait és mivel nem válaszolt, azt gondoltam, megtagadta. De mivel közmondás, hogy a királyok véleménye úgy változik, mint a levegő, kérlek, ha egyszer rólam esik szó, használd föl az alkalmat: mivel úgy vélem, jobb, ha nálam vannak azok a kötetek, mintha ott a porban ragadnak a pizsoktól és a férgek rágják. Ennél kedvesebbet most nem tehetsz nekem.” Ismét egy másik levelében sürgeti, miért nem kapta még azokat a könyveket, amelyekre nézve már fölkeltette kíváncsiságát.¹²

Átmeneti javulás állt be ULÁSZLÓ házasságakor. ANNA királynének volt érzéke a műveltség iránt, szorgalmasan tanult latinul. A könyvtárt is rendbehozátták az ő tiszteletére, mert kísérőjének, Pierre CHOQUENAK a levele „szép” könyvtárról szól, nem pedig elhanyagoltról.^{12a} Az általános helyzetben azonban nem sok változás következett be; ULÁSZLÓ szinte már patológikus tehetetlensége a királyné korai halála után csak még fokozódott. Követek jutalmazására pedig mi sem volt alkalmasabb, pénz hiányában, mint egy-egy *Corvin-kódex*. Ilyeneket vitt magával állítólag már 1502-ben Christoph URSWICK angol követ,¹³ de rendszerré vált ez a Habsburgokkal kötött családi szerződés után. A császári követek, főleg a kitűnő humanista, CUSPINIANUS, aki nem kevesebb mint 34 alkalommal járt Magyarországon ura megbízásából, társával, Johann GREMPERREL és másokkal együtt sorra vitte el a legértékesebb kódexeket.^{13a} Mikor 1517-ben Ulrich FABRI úgy nyilatkozik CUSPINIANUS könyvtáráról, hogy gazdag mindenféle szakból való görög és latin könyvekben, köztük vannak a legrégebb írók kódexei, amelyek még soha nem jelentek meg nyomtatásban, ezzel a híradással nyilvánvalóan a *Corviná*-ból kikerült értékes kódexanyagot írja le nekünk.¹⁴ S még csak szemrehányást se tehetünk nekik élelmességükért, mert a budai könyvtárral már senki se törődik. HIPPOLIT püspök embere, Caelius CALCAGNINI 1519-ben csaknem szószertint ismétli azt, amit két évtizeddel előbb HASSENSTEINI Bohusláv írt: „a királyi könyvtárban egy-egy férgekkel és molyokkal viaskodó könyvet veszek kézbe.”¹⁵

Egy évvel későbből valók Francesco MASSER velencei követ fölényeskedő sorai: egyetlen valamirevaló könyvet nem látott a budai könyvtárban, mert „a jó könyveket már mind elvitték.”¹⁶ Hogy MASSER szavai mennyire túlzóak, az világosan kiderül a nála sokkal illetékesebb, sokkal hozzáértőbb BRASSICANUS beszámolójából, aki öt évvel később járt Budán, 1525 áprilisában a MASSERAL homlokegyenellenező módon nem győzi magasztalni a *Corvina* gazdagságát: „Megszemléltem valamennyi könyvet. De mit mondják, könyveket? Ahány könyv, annyi kincset láttam ott... Akkor igazán úgy látszott, nem könyvtárban, hanem — amint mondják —, Jupiter ölében

¹² Uo.

^{12a} MARCZALI Henrik: *Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból*. Magy. Tört. Tár. 23. k. 97—113. l.

¹³ FÖGEL: *II. Ulászló udvartartása*. Bp. 1913. 104. l.

^{13a} ANKWICZ: *Magister Gremper aus Rheinfelden, ein Wiener Humanist und Bibliophile des XVI. Jhs.* (Zentralbl. f. Bibl. Wes. 1913. 197—216. l.) — ANKWICZ—KLEEHOVEN: *Der Wiener Humanist Johannes Cuspinianus*. Graz-Köln 1959.

¹⁴ ANKWICZ—KLEEHOVEN i. m. 169. l.

¹⁵ ÁBEL Jenő—HEGEDŰS István: *Analecta nova*. Bp. 1903. 93. l.

¹⁶ Közli Marino Sanuto krónikája. Magy. Tört. Tár. 25. 171—172. l.

voltam. Annyi volt itt a görög, valamint a héber kötet, amelyeket MÁTYÁS király Konstantinápoly eleste és sok más görögországi város pusztulása után mérhetetlen pénzen vásárolt össze Görögország belsejéből . . . Annyi volt itt a régi és újabb latin könyv . . . mint tudomásom szerint sehol máshol.”¹⁷

BRASSICANUS, ki név szerint is megemlíti szerzőket, akiknek a munkáit ott látta a *Bibliotheca Corvinában*, elég szavahihető tanú ahhoz, hogy állításainak hitelt adjunk s ha Johann LANG 1524-ben már azt írta be a *Horologium-Corvinába*,¹⁸ hogy ULÁSZLÓ fia, LAJOS uralkodása idején MÁTYÁS király könyvtárának „maradványaiból” (ex reliquiis) szerezte meg, ezt csak úgy értelmezhetjük, hogy a könyvtárt MÁTYÁS király halála után gondozatlan, felbomlóban levő szervezethez ismerték. Bármennyi értékes kódex vándorolt is évek során keresztül nyugatra, a gyűjtemény túlnyomó többsége még eredeti helyén volt akkor, amikor MÁRIA királyné a mohácsi csatavesztés hírére udvarával együtt elmenekült Budáról. A magával vitt kincsek közt kódex nem sok lehetett. Semmi valószínűsége sincs annak, hogy a gyorsan összekapkodott értékek közt helyet kaptak volna az eddig mellőzött, elhanyagolt könyvtár darabjai. A brüsszeli missale az egyetlen fennmaradt könyv, amelyről tudjuk, hogy MÁRIA királyné útján került külföldre, az is bizonyára nem a könyvtárba, hanem a várkápolna kincsei közé tartozott és azokkal együtt vitte magával.

Hogy az alatt a hét alatt, ami a királyné távozása és SZULEJMÁN bevonulása közt eltelt, érték-e újabb veszteségek a könyvtárt, vagy sem, azt nem tudjuk. Elképzelhető, hogy a hazai lakosság sem hagyta érintetlenül. 1637-ből van egy érdekes levelünk, amely ilyesmire enged következtetést. HADRITIUS György írta a levelet ESZTERHÁZY Miklós nádornak¹⁹ s arról szól benne, hogy RÉVAY Pálné hagyatékának exekúciója után „az könyveknél egyéb semmi hátra nem maradt . . . sokat azok közül az Révay familiának elei még az Budai Bibliothecából hoztak ki volt magokkal, quo respectu talám jobb volna azon bibliothecának penes familiam Révayanam maradni”. Mikor hozták ki „a Révayak elei” a könyveket Budáról, arról nem szól a forrás, de lehet, hogy a mondott időpontban, 1526 szeptember első napjaiban.

Ezektől eltekintve azonban a könyvtár anyagának zöme még elhanyagoltan és rendezetlenül bár, de ott volt a MÁTYÁS-féle fényes könyvtárhelyiségekben, amikor SZULEJMÁN hadai bevonultak a budai várba.

2. Milyen könyveket őriztek a budai palotában a török hódoltság idején?

Kétségtelen, hogy a török uralom idején voltak a budai királyi palotában kódexek és nyomtatott könyvek. Ha korábbi időben nem is, de a XVII. század eleje óta a források egész sora szól arról, hogy Mátyás király könyvei Budán vannak. Már 1605-ben, mikor a Rákos mezején a török nagyvezér megkoronázta BOCSKAIT, az utóbbinak kíséretében tartózkodó ALVINCZI Péter kassai prédikátor már azzal a szándékkal ment át Budára, hogy megláthassa MÁTYÁS király könyvtárát; de mivel a pasa éppen nem volt a palotában,

¹⁷ SALVIANUS: *De vero iudicio et providentia Dei* . . . cura J. A. Brassicani ed. Basileae 1530. az ajánlásban.

¹⁸ Boroszló. Városi Könyvtár. R. 492.

¹⁹ THALLÓCZY: *Egy XVIII. századi adat*. Magy. Könyvszle. 1877. 352. 1. T [AGÁNYI] K[ároly]: *Új adat Mátyás király könyvtárának történetéhez*. (Uo. 1895. 190. 1.)

kívánsága nem teljesülhetett.²⁰ ENYEDI Pálnak az erdélyi veszedelmekről írt éneke kb. ugyanebben az időben lelkesen szól arról, hogy „most is Budán az Mátyás bibliothécája szintén úgy helyen vagyon, mint azelőtt, semmi tékozlás nem esett benne, hanem öröket rendeltek hozzá. Nem igaz az, amit az németek irtanak az bibliotheca felől, hogy SZULIMÁN császár megégette volna és mind elveszett volna.”²¹ Valamivel utóbb az *Ének Csepreg városának lengyelek és horvátok miatt való siralmas romlásáról* (1621) kevesebb szóval, de ugyanezt mondja: Mátyás király „könyvei Budán még most is megvagnak, kiket a törökök nagy becsületben tartanak.”²² RÉVAY Péter a magyar koronáról írt munkájában elismeri ugyan, hogy a könyvtárt a török II. LAJOS halála után nagyobb részben elpusztította, de úgy tudja, hogy „bizonyos maradványai ma is láthatók ott, a janicsárok nagy tisztelettel őrzik és csak nagynehezen mutatják meg akár törököknek, akár keresztényeknek, hogy megnézzék.”²³

Különböző próbálkozásokról is tudunk, amelyeknek az volt a céljuk, hogy megszerezzék ezeket a Budán maradt könyveket. Magyar részről állítólag PÁZMÁNY Péter tett először kísérletet erre, de az erről szóló adat aránylag elég késői.²⁴ Hasonlóképpen későbbi és bizonytalan adat beszél BETHLEN Gábor ugyanilyen kísérletéről.²⁵

Arról azonban már hiteles adataink vannak, hogy I. RÁKÓCZY György négy ízben is próbálkozott HUSZAIN budai pasánál, meg a magas portánál, hogy a gyulafehérvári iskola számára megszerezze a *Corvina* maradványait. Ezt olvassuk a szultánnak írt levelében: „Tudván lenni hiszem hatalmasságodnál, mikor Budát a szentséges szultán SZULIMÁN, az hatalmasságod boldog emlékezetű eleje kézhez vette volna, noha nevezet szerént még a párnákat is megengedte volt, hogy kihúzzák onnan, de akkor Fejérvárot is elégendő könyvek lévén és az urak is inkább mind pápisták lévén, mivel azok a könyvek, kik ott voltak, nem hitükön való szent írások voltak, azokat nem vitték ki onnan, hanem most is ott vannak. Mivel azoknak ott való tartásában semminemű haszna nem lehet hatalmasságodnak, sem azoknak kiadattatásában kára, nagy alázatossággal esedezem hatalmasságodnak, méltóztassék hatalmasságod azokat kiadni . . . ha kiken mi arany, ezüst volna, én kész leszek hatalmasságodnak mást adni érte: avagy ha hatalmasságod le parancsolja is szedetni rólok, legyen az hatalmasságod kegyes jó akarata.”²⁶

RÁKÓCZY György próbálkozásának éppen úgy nem volt eredménye, mint a külföldi hasonló kísérleteknek, pedig ezekben sem volt hiány. 1616-ban GRÓF ALTHAN Adolf Bécsből írt levelében XV. GERGELY pápa közbenjárását kérte, hogy hozzájuthasson budai könyvekhez.²⁷ 1629-ben CORDERIUS bécsi jezsuita intézett kérvényt ESZTERHÁZY Miklós nádorhoz, hogy eszközölje ki

²⁰ BENDA Kálmán: *Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598—1622*. A Ráday Gyűjtemény évkönyve. 1955. 16. l.

²¹ MIKÓ Imre: *Erdélyi történelmi adatok*. I. Kolozsvár 1855. 204—205. l.

²² FARKAS Sándor: *Csepreg története*. Bp. 1887. 123—136. l.

²³ REWA, Petrus de: *De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae*. Frankfurt 1659. 52. l.

²⁴ LOMEIER, Iohannes: *De bibliothecis. Zutphaniae* 1669. 188—189. l.

²⁵ SZALÁRDI János: *Siralmas magyar krónika*. (1662.) Kiadta Kemény Zsigmond. Pest 1853. 34. l. (Újabb Nemzeti Könyvtár 2.)

²⁶ SZILÁGYI Sándor: *A Corvina történetéhez*. Magy. Könyvszle. 1882. 336—340. l.

²⁷ FRANKL Vilmos: *A budai Corvin-könyvtár történetéhez*. Arch. Ért. 5. 1874. 297—299. l.

bejutását a budai könyvtárba. Szeretne néhány kódexet elhozni onnan, ha másként nem, legalább kölcsön. Mert ott a török kezében, mint börtönben lappanganak görög egyházatyák eddig kiadatlan munkái.²⁸

A híradások és kísérletek után végre 1666-ban történt Peter LAMBECK már említett budai látogatása. Ő — a császári követ sokszoros utánjárása és sürgetése alapján — futólag megtekinthette a budai könyveket. Egy kriptaszerű, földalatti helyiségre vezették, ahova egyetlen kis ablakon szűrődött be csak a világosság. Rettenetes piszokban, porban, a földön esomókban hevert itt 3—400 könyv, nagyobbrészt nyomtatvány. A kódexek közül hármat (Gregorius NAZIANZENUS: *Sermones apologetici*, AUGUSTINUS: *Sermones de verbis Domini* és JANUS PANNONIUS versei) elvihetett magával. Nagyon sovány eredmény ahhoz képest, hogy útjának célja a fényes *Corvina-könyvtár* maradványainak megszerzése volt a császári könyvtár számára.²⁹

Ugyanezek a könyvek voltak azok, amelyeket az olasz hadimérnök, MARSIGLI látott 1686-ban a budai palota üszkös romjai alatt egy bolthajtásos helyiségben. Mintegy 800 kötetre becsülte a számukat. 300 darabot, amiről úgy gondolták, hogy még érdemes összeszedni, jegyzékbe foglaltak³⁰ és Bécsbe szállítottak, a császári könyvtárba. Ezek tehát ma is ott vannak.

Lehet-e ezek után kétség abban a tekintetben, hogy MÁTYÁS király könyvtárának nagyon tekintélyes része eredeti helyén, vagy pontosabban, eredeti épületében, a királyi palotában átvészelte a török hódoltság 150 évét, és hogy a közülük jegyzékbe foglalt darabok ma is a bécsi könyvtárban lappanganak?

Sajnos ezt a tetszetős és első pillanatra logikusnak látszó föltételezést a pontosabb vizsgálat alapján el kell ejtenünk.

Mindenekelőtt meggondolásra készítet az a körülmény, hogy sem abban a három kódexben, amelyet LAMBECK kapott Budán, sem azokban, amelyeket a bennük olvasható bejegyzések tanúsága szerint a XVII. század folyamán Budáról szabadult magyar rabok hoztak magukkal — állítólag a királyi könyvtárból — egyen se található meg a címlapon vagy kötésen a kétségtelenül hiteles korvinák legbiztosabb jele, MÁTYÁS király címere.³¹

Hasonlóképpen gyanút kelt a következő szempont: 1686-ban 300 kódexet és nyomtatványt szállítottak a bécsi könyvtárba, mégis a császári könyvtárból fennmaradt 42 hiteles korvina közül (11 utóbb Budapestre került ezekből) nem kevesebbről, mint 29-ről pontosan megállapítható, hogy semmiképpen sem lehetett az 1686-i zsákmánynak a része, hanem általában még a XVI. század első évtizedeiben kerültek nyugatra, FABER, BRASSICANUS, CUSPIANUS, CELTIS birtokába s ezektől jutottak a császári könyvtárba. Mindössze 13 darabról nincs olyan adatunk, amely megmondaná, hogyan kerültek oda.

²⁸ FRAKNÓI Vilmos: *Kérvény a budai Corvin-Könyvtárba való bebocsátás végett az 1629. évből*. Magy. Könyvszle. 1915. 218. l.

²⁹ LAMBECIUS, Petrus: *Commentarii de Augustissima Bibliotheca Vindobonensi*. Ed. 2. T. 2. Vindobonae 1769. 948. l.

³⁰ Ld. PFLUGK, i. m.

³¹ Ilyen például az Orsz. Széchényi Könyvtár Clmae 491. sz. kódexe, melyet a bejegyzés szerint „quidam captivus Hungarus liberatus e turcica captivitate (de) Buda ibidem, dum semel debuisset Bibliothecam Regiam purgasse, hanc clam etulit.” Ugyanígy címertelenek azok a kódexek is, amelyekről bejegyzés állítja, hogy 1686-ban Budáról, illetve a budai királyi könyvtárból hozták el a város fölszabadítása alkalmával. Pl. CICERO: *De finibus bonorum et malorum*. Uo. Clmae 141.

Az pedig egybe beírva, hogy az 1686-ban talált könyvek közül valók lennének.^{31a}

A legfontosabb ellenérvet azonban maga a Bécsbe szállított könyvanyag jegyzéke szolgáltatja. Az mindjárt az első pillantásra látszik, hogy több olyan könyvnek a címe található benne, amely nem származhatott MÁTYÁS király könyvtárából, csak későbbi időben kerülhetett Budára: ERASMUS, LUTHER, CALEPINUS nevei ott vannak a szerzők sorában. Ezek a nevek azonban még nem teszik lehetetlenné, hogy a megfelelő könyvek a királyi könyvtárból származnak. Igaz, hogy a könyvtár mélyeséges dekadenciába került MÁTYÁS halála után, de láttuk, hogy egy-egy könyvet még ULÁSZLÓnak is ajánlottak különböző szerzők. II. LAJOS feleségéről, MÁRIA királynéről pedig tudjuk, hogy komolyan érdeklődött a műveltség, az irodalom iránt. Ő is, férje is érdeklődéssel olvasta ERASMUS Rotterdamus leveleit; a királyné udvari papja, HENCKEL János pedig lelkes erasmista volt.³² Magyar élet volt Budán 1526 és 1541 közt is, mihelyt SZULEJMÁN nagy dűlását valahogy kiheverte a város. JÁNOS király is itt székelt, neki is lehettek könyvei. A későbbi könyvek jelenlétéből tehát nem kell arra következtetnünk, hogy a törökök általában itt hordták volna össze a zsákmányukba került könyveket. Ilyen könyvzsákmányt nem igen kereshettek fosztogató hadaik, főleg pedig nem hoztak volna Budára mint valami központi könyvraktárba.³³ Az egyetlen cím, amelynek a jelenlétét nem tudjuk megokolni, a nyomtatott, fólió alakú magyar nyelvű bibliáé („*Biblia Ungarica*”). Talán egy véletlenül, egy fogollyal idekerült vizsolyi bibliát dobtak a már úgyszólván ott heverő többi könyv közé? Nem tudjuk. Mindenesetre az alig lehet kétséges, hogy az 1686-ban Budán talált könyvek ott voltak már a török hódoltság kezdete óta. Csak az a kérdés, hogy a *Corvina-könyvtár* maradványairól van-e szó, vagy valami másról.

Ha tárgyuk szerint, még pedig pontosan azoknak a szakcsoportoknak az alapján, ahogyan 1686-ban összeírták a budai könyveket, összehasonlítjuk a jegyzék tartalmát a kétségtelenül hiteles, fönmaradt korvinákkal, meglepő eredményre jutunk.³⁴

Tehát szinte minden ponton a legszembetűnőbb ellentét; fővonásokban is, a részletekben is. A *Corvinában* egyházi irodalom 31,1%, világi 68,9%, 1686-ban éppen megfordítva, az arány 63,4 : 36,6%. Jellemző a *Corvina* anyagának változatosságára a másik könyvállománnyal ellentétben, hogy 23%-át kell az egy csoportba se osztályozható miscellanea rovatba utalni, míg az 1686-i anyagban csak 5,2% van ilyen. (Földrajz, hadtudomány egyáltalán nincs az utóbbiak közt, csak a *Corvina* fönmaradt kódexei között.) A *korvinák* számarányában föltűnik az egyházatyák irodalmának a humanizmus korára jellemző nagy szerepe. A 31,1%-nyi teológiai irodalom nagyobbik

^{31a} FÓGEL József: *A Corvina-könyvtár katalógusa*. Bibliotheca Corvina. Bp. 1927 59—82. l.

³² HORVÁTH János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Bp. 1935. 236—239. l. HÓMAN-SZEKFŰ: *Magyar Történet*. 3. k. 439. l. *Adalékok a reformáció történetéhez*. Tört. Tár. 1885. 354. l.

³³ CSONTOSI János: *Külföldi mozgalmak a Corvina-irodalom terén*. Magy. Könyvszle. 1878. 213. l.

³⁴ Nem vettük a hiteles korvinák közt figyelembe azokat, amelyekről bizonyos, vagy nagyon valószínű, hogy MÁTYÁS halálakor még befejezetlenek voltak s külföldön maradtak, ugyancsak mellőztük azokat, amelyeket BEATRIX királynő személyes tulajdonának tekintünk, vagy a királyi kápolna szerkönyvei közé tartozhattak, tehát nem könyvtári darabok voltak.

Sacri	1686		hiteles db	korvína %
	db	%		
1. Sancti patres aliique sacri scriptores	10	3,2	25	16,9
2. Biblia	6	1,8	1	0,7
3. Breviaria	9	2,7	1	0,7
4. Canonistici	50	15,1	2	1,3
5. Conciones	17	5,2	1	0,7
6. Epistolae	8	2,4	4	2,7
7. Expositiones in Psalmos, Act. Apost.	16	4,8	2	1,3
8. Missalia	12	3,6	0	0,0
9. Theologi speculativi	30	9,1	6	4,1
10. Theologi morales	2	0,6	0	0,0
11. Vitae sanctorum	5	1,5	0	0,0
12. Varia ex ascet. theol. aliisque	45	13,6	4	2,7
Összesen	210	63,4 ^o	46	31,1%
<i>Profani</i>				
13. Historici	11	3,3	31	20,9
14. Juristae	32	9,7	0	0,0
15. Mathematici	5	1,5	3	2,0
16. Medici	7	2,1	2	1,3
17. Philosophici	24	7,3	13	8,8
18. Rhetorici	6	1,8	9	6,1
19. Poetici	9	2,7	9	6,1
20. Grammatici aliique scholastici	10	3,0	1	0,7
21. Miscellanea ex sacris et profanis	17	5,2	34	23,0
Összesen	121	36,6%	102	68,9%
Sacri et profani összesen	303	100 %	148	100%

része, 16,9% tartozik ide, az 1686-i budai könyvek 63,4%-os teológiai anyagából ellenben az egyházatyákra csak 3,2% jut. A jogi irodalomban is teljesen elűtő a kép: az 1686-i könyvanyag 15,1%-a egyházjog, 9,7%-a világi jog; a korvínak közt csak 1,3, illetve 0%. A „Historici” rovatba ellenben a korvínak 20,9%-a sorolható, a másik gyűjteményből mindössze 3,3%, a „Rhetorici” százalékaránya 6,1, illetve 1,8. Jellemző az is, hogy a számításbavett korvínak 20%-a görögből fordított munka, ellenben az 1686-i könyvek közt 0,3% az ilyen. (Görög nyelvű könyvet mindössze egyet ismer az 1686-i jegyzék, pedig tudjuk, hogy a *Corvina* milyen gazdag volt görög kódexekben.) Az is feltűnő, hogy a Bécsbe szállított könyvek jóval nagyobb fele nyomtatott könyv és a kódexek közt is alig van pergamenre írt példány, míg a *Corvin-kódexek* mind ilyenek, egy-két görög kódex kivételével. Ennél az összehasonlításnál semmi sem bizonyítja világosabban a két könyvállomány tartalmának teljes ellentétességét. Nem lehet szó tehát arról sem, hogy esetleg a kevésbé díszes, nem címeres példányok maradtak Budán, hanem ez egy teljesen más összetételű, kizárólagosan egyházi célú könyvanyag. Nem sokat változtat ezen a képen

az sem, ha számbavesszük azt a három könyvet, amelyet LAMBECK vitt el Budáról, vagy amelyeket MARSIGLI vett magához az ostrom után.³⁵

Mi lehet egy ilyen teljesen egyházi, még pedig nagyon erősen egyházi jogi gyűjtemény jelenlétének az oka? Az egyik magyarázat az volna, hogy 1526 után, vagy valamelyik ostrom alkalmával ide menekítették a budai domonkosok könyvtárát, — föltéve, hogy a város fölglyújtásakor megmaradt. Erre azonban semmi bizonyítékunk nincs, nem is sok a valószínűsége. Nem is jellegzetesen domonkos-anyag, Nicolaus de MIRABILIBUS és Petrus NIGER budai domonkosrendi professzorok munkáit nem találjuk meg az 1686-ban fölvelt könyvjegyzékben. Még kevésbé tudjuk elfogadni azt, amit BARTONIEK Emma tételezett föl a Széchényi Könyvtár egy pontificaléjával kapcsolatban, hogy Esztergomból a török elől Budára mentettek volna könyveket.³⁶ Könyveket semmi esetben se mentettek volna déli irányban, Buda különben is előbb került török kézbe, mint Esztergom.

Nézetünk szerint a kulcsot BONFININAK egy eddig figyelemre nem méltított megjegyzésében lehet megtalálni: MÁTYÁS király a palota dunai oldalán kápolnát építtetett, amelyet gazdagon felszerelt és „*collegium adiecit honestissimum sacerdotum*”, vagyis „tiszteletreméltó papi testületet adott hozzá”.^{36a} Nem ide tartozik annak az eldöntése, hogy miféle papi testület volt ez. Valamiféle társas-káptalan, vagy az ún. „királyi kápolna”, a „capella regia” mint testület oklevélkiadó és hiteleshelyi működésének valamilyen továbbfejődése? Hiszen a capella regia már a XIV. század végén, a XV. század elején „a magyar király capellánusainak konventszerű testülete volt. A testület feje, a comes capellae, magyarul kápolnaispán, aki többnyire megyéspüspök, vagy legalább egyik káptalan dignitáriusa, tehát egyéb javadalmat is élvező egyházi személy volt” — mint MIKLÓSSY Zoltán megállapította.³⁷ KUMOROVITZ Bernát pedig kiemeli a királyi kápolnaispánok kánoni és világi jogi képzettségét.³⁸ Esetleg az ő tanácsaikkal ílhett MÁTYÁS király egyházi jogi kérdésekben, a pápával való egyes jogvitákban. (Talan erre vall a sok jogi, főleg kánonjogi munka a budai könyvtárban.) De az is lehet, hogy feladatuk elsősorban a királyi kápolna istentiszteleteinek ellátása volt. Az ő zsolozsmázásuk lehetett az az ének, amit MÁTYÁS magányában elvonulva olyan szívesen hallgatott.³⁹ Fölvethetjük még annak a lehetőségét is, hogy azokat az egyházi szerkönyveket, amelyeket MÁTYÁS király parancsára adtak ki nyomtatásban, ez a papi testület gondozta.

Mindezeket a lehetőségeket csak azért vetjük föl, mert a budai ismeretlen eredetű könyvanyag eredetét a legvalószínűbben azzal magyarázhatjuk, hogy

³⁵ Annak a három könyvnek a címét, amelyeket LAMBECK kapott Budán, már felsoroltuk. A Marsigli-féléket ld.: VERESS Endre: *A bolognai Marsigli-iratok*. Magy. Könyvszle. 1906. 224—227. l. SZILÁDY Áron *jelentése bolognai útjáról*. Akad. Ért. 1868. 128. l. ÁBEL Jenő: *A Corvina történetéhez*. Magy. Könyvszle. 1880. 170—174. l. HEVESY, André de: *La bibliothèque du roi Matthias Corvin*. Paris 1923. 53—58. l.

³⁶ BARTONIEK Emma: *Az Orsz. Széchényi Könyvtár 317. sz. középkori kódexéről*. Magy. Könyvszle. 1923. 200—204. l.

^{36a} BONFINI: *Rerum Ungaricarum decades*. Basileae 1568. 654. l.

³⁷ MIKLÓSSY Zoltán: *Hiteleshely és iskola a középkorban*. Levélt. Közl. 1940/41. 173—174. l.

³⁸ KUMOROVITZ Bernát: *A királyi kápolnaispán oklevéladó működése*. Regnum. 1942/43. 466. l.

³⁹ NALDIUS Naldius: *De laudibus augustae bibliothecae*. Közli ÁBEL Jenő: *XV. századbeli olaszországi íróknak Mátyás királyi dicsőítő művei*. Irodalomtört. emlékek. 2. k. Bp. 1890. 383. l.

a Mátyás alapította papi testület (vagy általa továbbfejlesztett királyi kápolna, mint testület) könyvtára volt ez. Használati és nem fényes könyvek. Nem is a pompás királyi könyvtár helyiségeiben, hanem szerény körülmények közt elhelyezve. Ez a gyűjtemény a zsákmányoló török figyelmét nem hívta föl magára, kincs-értéket nem láttak benne, így maradhatott meg a palota kifosztása után is, használatban JÁNOS király idejében is, sőt egy-két újabb darabbal gyarapodva is és végül ott hevert százötven éven át használatlanul, porban, piszokban, élősködőktől rongálva. Ebből az anyagból — amelyre a hagyomány átvitte a MÁTYÁS királytól való származás tudatát — vittek el egy-egy darabot, ha hozzá juthattak, Budán raboskodó magyarok. Talán azért is, hogy váltságdíjukat hamarabb összekoldulhassák. Még az sem lehetetlen, hogy éppen ilyen célból maguk a törökök adtak nekik egy-egy darabot hiszen nekik is érdekük volt a váltságdíj mielőbbi megszerzése. Ez a könyvanyag volt az, amely olyan sokáig ébrentartotta azután tudósok, uralkodók és követek érdeklődését s amelyet LAMBECK éppen olyan családással szemlélt, mint MARSIGLI vagy már a Bécsbe szállítás után a németalföldi TOLLIVS.⁴⁰

Még egy mozzanatra hívjuk fel itt a figyelmet, ami szintén azt a föltevésünket erősíti, hogy nem valamelyik budai kolostornak a palotába került könyveiről van szó, hanem a király papi testületének könyvtáráról. Ez pedig egy bizonyos halvány esztergomi vonás. (A budai papi testület szervezetileg ui. csak az esztergomi egyházmegyéhez tartozhatott.) Azok közt a könyvek közt, amelyeket MARSIGLI Budáról elhozott és Bolognába kerültek, ott van az esztergomi káptalan 1500—1527-ig terjedő dézsmajegyzéke.⁴¹ A PFLUGK-nál kiadott jegyzékben pedig az „ex asceticis theologiis alisque” csoportban található egy fólió alakú pergamen kézirat ezzel a megjelöléssel: *Liber inscriptus collegialis ecclesiae Strigoniensis*. Esztergomi pontificaleként határozta meg BARTONIEK Emma az Orsz. Széchényi Könyvtárnak azt a 317. sz. kódexét, amelyet a bejegyzés szerint SZÜRTEY Ferenc fráter a budai könyvtárból vitt el Kassára, amikor Budát 1686-ban visszafoglalták a töröktől.⁴²

De akár indokolhatók ezek az esztergomi kapcsolatok, akár nem, akár a király papi testületének, vagy „capella”-jának, akár esetleg egy budai kolostornak könyvei is azok, amelyeket 1686-ban Budán jegyzékbe foglaltak, a könyvanyag tartalmi vizsgálata kétségtelenül bizonyítja, hogy abban nem lát-

⁴⁰ „invenimus quidem celeberrimum illum et ab omnibus eruditibus tam diu tamque vehementer desideratum Bibliothecae Corvinianae thesaurum, sed nec famae nec expectationi respondentem” . . . „exigui aut nullius fere pretii”. LAMBECK, i. m. Ugyanígy Leslie követségének egy másik tagja: „And as for the library, which the Visier permitted to be seen and formerly was the glory of the world, for it had a thousand volumes of rare and choice books. of excellent authors of the eastern church, how poor a thing it is now and how much disagreeing with the fame and ancient lustre it had, since the few books it hath are of little or no use, being almost consumed by moth, dust and rats.” (BURBURY. John: *A relation of a journey of the Henry Howard from London . . . to Constantinople, in the company of count Lesley*. London 1671.) MARSIGLIra vonatkozólag ld. a 35. jegyzet alatti irodalmat. TOLLIVS közvetlenül a Bécsbe szállítás után látta a könyveket, amelyekről így ír útleírásában: „sed ah! ah! pro sperata voluptate nec opinum dolorem, pro immenso, quod animo praeconcepam, gaudio ingentem cepi moerorem. Sallustium hic me integrum inventurum nonnulla spes lactaverat, quem in Budensi „Bibliotheca eruditi quondam viderant, et en! laceras heu! situ, pulvere, vermibus corruptos nullius fere pretii reperio reliquias”. (TOLLIVS: *Epistolae itinerariae*. Amstelædami 1700. 99. l.)

⁴¹ *Divisio agrorum spectantium ad varias Hungariae ecclesias ab anno 1500 ad 1527*. (VERESS, i. m. 224. l.)

⁴² BARTONIEK Emma: *Codices Latini mediæ aevi*. Bp. 1940.

hatjuk a *Corvina-könyvtárnak maradványait*. A török hódoltság alatt hiába keressük Mátyás király könyvtárát a budai palotában. A nagyszerű könyvgyűjteménynek előbb kellett elpusztulnia. De mikor és milyen módon? 1526-ban vagy 1541-ben?

3. A *Corvina-könyvtár pusztulása*

SZULEJMÁN szultán három hadjárata alkalmával vonult be Budára: 1526-ban, 1529-ben és 1541-ben. A két utóbbi időpont nem jöhet számba a könyvtár pusztulása szempontjából. 1529-ben szövetségese, JÁNOS király számára foglalta el a fővárost, tehát se föl nem gyűjtatta, se ki nem rabolta. 1541-ben pedig a maga számára vette birtokba, akkor még kevésbé lehetett szó ilyenről. *A könyvtár elpusztításának vagy elhurcolásának egyetlen lehetséges időpontja tehát 1526.*

Hogy azonban a királyi palota és benne a királyi könyvtár 1526-ban se lett a lángok martaléka, mint egyes nyugati források állítják,⁴³ arra nemcsak az a bizonyítékunk, hogy a későbbi utazók kivétel nélkül az elhanyagolt, de lényegében sértetlen palotát írják le, hanem magának SZULEJMÁN szultánnak hivatalos naplója is.⁴⁴ Az események menetét így olvassuk benne: Szeptember 3. megérkezés Budára. 4. A padisah lóháton megtekintette Buda városát. 5. A túlsó parton levő várost [Pest] fölgyújtották. 6. Az innenső parton levő várost [Buda] felgyújtották. 7. A királyi palotában levő fegyvertárt és egyéb szerezket, a palota előtt levő rendkívül nagy ágyút és a többi ágyúkat, továbbá az oszlopon álló réz alakot és annak fiait [Herkules, Hunyadi, János, Mátyás és László szobrai] elhurcolták, éjjel-nappal szállították a hajókra. Ezalatt a város éjjel-nappal égett. 8. Az uralkodó a királyi palotában nagy társaságot gyűjtve össze lakomát adott. 13. A király palotáját, mivel benne tartózkodott, nem tartván illendőnek fölégetni, janicsárokat rendelt melléje őrkül, hogy föl ne gyújtsák. 14. A palota őrzésére magyarokat rendeltek, a török őrk pedig a sereg után átmentek a túlsó partra.

A hatalmas zsákmányról — bár könyveket ő sem említ — DSELÁLZÁDE MUSZTAFA, egykorú török történetíró is szól: „A nyomorult királynak a várban levő tömөntelen kincsei, házi szerei, ágyúi, ágyúgolyói lefoglaltattak”.⁴⁵ Nagyon hasonlít ehhez az egyik egykorú *Neue Zeitung* híradása: A török bevette Budát, a várost fölgyújtotta, a palota kivételével, a zsákmányt 1400 tevéen és sok hajón vitte el.⁴⁶

Csak azt lehet elképzelni, hogy az óriási zsákmány között ott voltak a *Corvina-könyvtár* pompás kötésű, aranyozott, veretes, bársony és selyem kötetei. Másként nem lehetne megmagyarázni, miként kerültek vissza Konstantinápolyból *Corvin-kódexek* már a XVI. századtól kezdve⁴⁷ egészen ABDUL

⁴³ NEANDER: *Compendium chronicorum*. Witebergae 1586. — Rochlitz: Türkische Chronica. 1595.

⁴⁴ *Török — magyar-kori történelmi emlékek*. II. 1. k. Török történetírók. Ford. Thury József. Bp. 1893. 317—319. l.

⁴⁵ Úa. II. 2. 1896. 168. l.

⁴⁶ *Neue Zeitung*, wie es mit der schlacht zwischen dem König von Ungern unnd dem Türkischen Keysser ergangen. 1526. Megtalálható a Szabó Ervin Könyvtár budapesti gyűjteményében B. 0941/291. sz. a.

⁴⁷ Ilyenek: Dionysius Areopagita: De coelesti hierarchia. (Besancon.) „... ex dono quondam magistri Ioannis Mariae Malvezi mihi anno Salutis 1550 Constantinopoli facto. Ex libris bibliothecae Budensis serenissimi quondam regis Mathiae a Turcis di-

HAMID szultán ajándékaig. Legföljebb arról lehet szó, hogy a könyvek egy része a zsákmányoló katonák kezében elpusztult, útközben elkallódott, a többi azonban a szultán zsákmányaként a konstantinápolyi kincstárba került.

Ha összevetjük egymással azt a négy forrást, amelyet szemtanúk hagytak ránk az 1526—1541 közti időből, ugyanerre a következtetésre jutunk: 1526 után a könyvtár már nem lehetett eredeti helyén, legfeljebb jelentéktelen töredékei, amelyek a fosztogatás után elszórtan ottmaradtak. Ez a négy forrás: URSINUS VELIUS: *De bello Pannonico libri decem*, OLÁH Miklós: *Hungaria*, BRENNER Márton előszava BRANDOLINUS Lippus kiadásához és BRASSICANUS ajánlása SALVIANUS: *De vero iudicio* c. munkájához.

Ursinus VELIUS humanista, bécsi egyetemi tanár, udvari történetíró 1527-ben, egy évvel a mohácsi csata után FERDINÁND király kíséretében ment Budára. Bejárta a felégetett várost, végigjárta az egész királyi palotát és röviden beszámolt a látottakról. Beszámolója megemlíti, hogy a törökök elvitték a vár előtti térről a Herkules-szobrot és még két másik szobrot, csak a márvány talapzat maradt ott. A palotáról mindössze néhány mondatot ír, de megjegyzi, hogy fő ékessége „a magas boltozatú könyvtár, melyet Mátyás király nagy költséggel készíttetett és válogatott, mindenféle nyelvű, de főleg görög és latin könyvekkel tömött tele; a könyvtárt azután igen sok könyvtolvaj kifosztotta, mert ULÁSZLÓ és fia, miként más dolgokban, ebben is hanyagok voltak, ennek a páratlan dolognak a megőrzésére sem igen törekedtek.”⁴⁸

Ursinus VELIUS tehát dicséri a könyvtár helyiségét, de egy szót sem szól arról, látott-e benne könyveket és ha igen, milyen állapotban. Mondja ugyan, hogy a könyvtárt kifosztották, de hogy ez a teljes állomány elhordását jelenti-e, vagy pedig csak az állomány csökkenését, arról nem beszél. Mindenesetre a fosztogatást nem a törököknek, hanem az 1526 előtti felelőtlen kezelés eredményének tulajdonítja. Pedig ha a könyvtár helyiségeiben még ott találta a könyvtár zömét — már pedig BRASSICANUS leírásából láttuk, hogy 1525-ben még úgy volt —, érthetetlen, miért nem mond róla többet, hiszen úgy látszik, éppen azzal a céllal ment Budára, hogy ő legyen ott a könyvtáros. Legalább is VADIANUS abban a levelében, amelyet 1527 november—december táján, tehát akkor, amikor Ursinus VELIUS még FERDINÁND környezetében, Magyarországon tartózkodott, vagyis Bécsbe való visszaérézése előtt, azt írja COLLIMITIUSNAK, hogy Ursinus nyár óta Ferdinánd seregében van mint történetíró és „bibliothecae Budensis custos.”⁴⁹ Ursinus szavait tehát csak úgy értelmezhetjük, hogy látta a könyvtár helyiségét, de nem a benne egykor elhelyezett könyvgyűjteményt.

reptae.” — Horatius — Iuvenalis — Persius. (London.) „Ex bibliotheca regis Mathiae dono reverendissimi episcopi Quinqueecclesiensis Domini Antonii Verantii amici honorandissimi Constantinopoli” — Thomas Aquinas: *Catena aurea*. (Bécs.) „Liber reductus ex Constantiopolii Viennam . . . anno Domini 1557 per . . . Anthonium Veranczium oratorem regis.” — Valószínűleg Konstantinápolyból került vissza a prágai Egyetemi Könyvtár korvinája, Thomas Aquinas: *Commentaria in librum de coelo et mundo Aristotelis*, mert a magyar nyelvű bejegyzés szerint Zay Miklósé volt, ennek az atyja pedig 1557-ben Verancsis Antal követségében Konstantinápolyban járt. CSONTOSI: *II. Ulászlónak ajánlott kézirat*. Magy. Könyvszle. 1889. 29—30. l.

⁴⁸ VELIUS, Casparus Ursinus: *De bello Pannonico libri decem*. Ed. A. F. Kollár. Vindobonae 1762. 16 l. Veliusról ld. VACZULIK Margit: *A török korszak kezdeteinek nyugati történetirodalma a XVI. században*. Bp. 1937. 45—49. l.

⁴⁹ JAKOBS, E.: *Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel*. (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Kl. 1919. 24. 137—145. l.)

A másik szemtanú, aki ugyanebben az időben tartózkodott Budán, csakhogy nem FERDINÁND, hanem MÁRIA királyné környezetében: OLÁH Miklós. Ő félreérthetetlenül tudósít a könyvtárnak 1526-ban történt elpusztulásáról: a török LAJOS királynak a Mohács melletti mezőn való halála után, ami 1526 augusztus 29-én történt, Budát a következő szeptember hó 8-án elfoglalván, részint szétszaggatta [a könyveket], részint az ezüst [láncokról] leszaggatva, más célokra fölhasználva elpusztította a könyvtárt.⁵⁰ Emil JAKOBS ugyan — aki mindenáron meg akarta szabadítani a törököket a könyvtár elpusztításának vádjától — azzal próbálta OLÁH tanúságát gyöngíteni, hogy művét közel egy évtized múlva írta külföldön, s bár alkalma lett volna saját tapasztalatai alapján írni, mégis mások híradásaira támaszkodik.⁵¹ Kétségtelen, hogy OLÁH *Hungariá*-ját németalföldi tartózkodása alatt, tehát 1531—1536 közt írta, de az is bizonyos, hogy 1527. október 16—28-ig két hetet töltött Budán.⁵² El lehet-e képzelni, hogy ez alatt a két hét alatt mint művelt humanista és maga is könyvgyűjtő ember éppen a könyvtár állapotát ne nézte volna meg?

A harmadik szemtanú BRENNER Márton, aki BRANDOLINUS Lippus kiadásának 1541. augusztus 1-én, tehát Buda végleges elveszte előtt kelt előszavában azt írja, hogy a könyvtárt „az előző években az ázsiai barbárság elpusztította, én ugyanis, mikor két évvel ezelőtt szorgalmasan átvizsgáltam, alig volt ott valami nyoma korábbi fényének, ha egy-két görög szerzőtől eltekintünk.”⁵³

Negyediként BRASICANUS beszámolójára hivatkozunk. A beszámoló 1530-ban jelent meg, de a szerző 1525-ben járt a budai könyvtárban és az akkor látottakról számol be s éppen emléket akar állítani a semmivé foszlott nagy alkotásnak, „amelyből már semmi se maradt meg pusztá nevének kívül”. VERGILIUS szavaival: „Ki tudná könnyeit elfojtani, mikor ilyeneket beszél el”, siratja ezt a „valóban arany könyvtárt”, valahányszor eszébe jut, milyen nyomorultul pusztult el. Az ókor híres könyvtárainak megsemmisülését emlegetve mondja: „Esküvel merném állítani, hogy mi is ebben a szerencsétlen korszakban sokkal nagyobb kárt szenvedtünk, mint hogy végig lehetne gondolni, vagy ki lehetne fejezni”. Pedig nem felelőtlen, kőszá hírekre hivatkozik, hanem saját tapasztalatára: „a budai könyvtárt, amikor a jelen állapotba jutottunk, nem egyszer átkutattam és a leggondosabb szorgalommal megsemmisíttem és már a legszerencsétlenebb módon bizonyos vagyok benne, hogy minden keresztény számára elpusztult.”⁵⁴

Az egykorú forrásoknak az 1526-i pusztulásra vonatkozó állításait támogatja az a körülmény is, hogy míg 1526 előtt, II. ULÁSZLÓ és II. LAJOS udvarából a külföldi humanisták egyre-másra szereztek meg és hordták el a *Corvina-könyvtár* legértékesebb darabjait, addig 1526—1541 közt, JÁNOS király uralkodásának idejéből egyetlen hasonló adatunk sincs. Nem maradt fenn olyan levél, amely *Corvin-kódexek* megszerzésére vonatkozó kísérletekről írta, pedig a korábbi időkből eleget ismerünk ilyent. De olyan kódexet se

⁵⁰ OLÁH Miklós: *Hungaria*. (Közli BÉL, Mathias: *Adparatus*. Posonii 1735. 8—9. l.)

⁵¹ JAKOBS, i. m.

⁵² BALOGH Margit: *Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútforrás*. Bp. 1903. 8, 25. l.

⁵³ BRANDOLINUS, Lippus: *De humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine ad Mathiam Corvinum . . . dialogus*. Viennae 1541.

⁵⁴ SALVIANUS, i. m.

ismerünk, amelynek bejegyzéseiből az derülne ki, hogy ebben az időben hozták el a királyi könyvtárból vagy Budán a *Corvina* valamelyik példányáról másolták. JÁNOS király szoros lengyel kapcsolatai alapján pedig bizonyosra vehető, hogy lengyel humanisták éppen úgy igyekeztek volna hasznát venni a *Corvina-könyvtárnak*, mint korábban a bécsiek és csehek. Annak sincs nyoma, hogy akár a király, akár másvalaki részéről kísérlet történt volna a könyvtár rendbehozására, kezelésére. Nem hallunk könyvtárosról sem abban a több mint egy évtizedes időben, amikor Buda SZAPOLYAI János székhelye volt.

Az az állítás, hogy FABER bécsi püspök Budán kapta FERDINÁND királytól a birtokába került *Corvin-kódexeket*, adatokra nem támaszkodó feltevés.⁵⁵ Az meg éppen ellene mond ennek, hogy a kötetekben található exlibrisek hangsúlyozzák, hogy FABER a könyveket és kódexeket saját költségén szerezte meg.

Előfordul az a föltételezés is, hogy 1541-ben kerültek Erdélybe korvinák, mikor IZABELLA királyné elhagyta Budát s ezek a kódexek a gyulafehérvári és brassói könyvtárakba kerülve 1658-ban, illetőleg 1689-ben égtek el. Az természetesen nincs kizárva — mint már mondtunk —, hogy jelentéktelen mennyiségű töredékek az 1526-i zsákmányolás után Budán maradtak s ezek tizenöt év múlva Erdélybe jutottak, de hiteles bizonyítékunk sincs rá.⁵⁶ A fejedelmi könyvtár Gyulafehérvár földúlásakor teljesen elégett, állományát nem ismerjük. Hogy azonban korvinák lettek volna benne, az valószínűtlen, mert RÁKÓCZY György fejedelem a szultánhoz írt levelében éppen azt hangsúlyozza, hogy Gyulafehérvárra nem hoztak korvinákat, hanem azok Budán maradtak. Brassóra vonatkozólag pedig MARSIGLI, BETHLEN Miklóstól vett közlés alapján csak arról tudósít, hogy mikor SZULEJMÁN minden rendű és rangú lakót kiűzött Budáról, a polgárok sok kódexet és nyomtatott könyvet vittek magukkal s ezek a brassói könyvtárba kerültek és ott elégték. De hogy ezek a budai könyvek a királyi könyvtárból kerültek volna budai polgárok kezére, azt nem állítja.⁵⁷

Mindenesetre az bizonyos, hogy a XVI. század közvéleménye úgy tudta, hogy MÁTYÁS király budai könyvtára 1526-ban megsemmisült. Az egykori királyi palotában közel egy századig senki nem kereste az egykori királyi könyvtár maradványait, a várban megfordult utazók kódexgyűjteményről nem számolnak be.

A *Corvina-könyvtár* megsemmisülését siratja már Georgio ANSELMO Pármában 1526-ban megjelent epigrammája:

„Nőttön-nőtt a becses könyveknek hirtoka, kincse,
Győzhetetlen király büszke, királyi műve.

Ezt az irigy Nemesis szemlélvén sanda szemekkel
Elpusztítja hamar ezt a királyi művet.

⁵⁵ BARTONIEK Emma: *A Magyar Nemzeti Múzeum Bessarion-Corvinájáról*. Magy. Könyvszle. 1937. 123—124. l.

⁵⁶ A bécsi (Cod. Lat. 224.) CATULLUS — TIBULLUS — PROPERTIUS korvina XVIII. századi bejegyzésének (... „e bibliotheca ... Budensi tempore ex regis Johannis de Zapolya in Transylvaniam delatus” ...) nem sok bizonyító ereje van, nem is IZABELLA királynéről, hanem JÁNOS királyról szól.

⁵⁷ SZILÁDY Áron i. h.

Oh a kegyetlen Sors és Marsnak vak dühe folytán
 Ennyi csapás egy nap hogy szakadott mireánk.”
 (Hegedűs István fordítása)⁵⁸

1533-ban a Baselben megjelent HELIODORUS-kiadás ajánlószóiraiban OBSOPOEUS már szószerint ugyanazt mondja, mint amit később BRENNER Márton: „Matthiae Corvini bibliotheca omnium instructissima superioribus annis a barbarie Asiatica vastata est.”⁵⁹ VADIANUS pedig, aki még a JAGELLÓK idejében járt a sértetlen Budán és tudta, hogy a könyvtárt már az utódok kifosztották („posterii diripuerunt”), hiszen maga is a *Corvinát* nem eredmény nélkül látogató humanisták egyike volt, a következő évben írja: amint halálom, Budát a törökök elfoglalták és „clarissimis illis monumentis regiae magnificentiae spoliata est”. Nyilvánvalóan főként a könyvtárra érti ezt.⁶⁰

SINGRENIUS VERBŐCZY *Tripartituma* 1545-i bécsi kiadásának ajánlásában azt a véleményét közli, hogy „a könyvtár helyét is alig lehet megmutatni.” Konrad GESNER a *Bibliotheca universalis* ajánlásában (1545) jobban siratja az ókori könyvtárak megsemmisülésénél azt, hogy a törökök elpusztították „azt a híres budai könyvtárt”. LYCOSTHENES 1565-ben Baselben megjelent *Theatrum vitae humanae* című rövid könyvtártörténetben a *Corvina* teljes megsemmisüléséről tud.

Egy Konstantinápolyban szerzett korvinában valami közelebről nem ismeretes ELISAEUS Infi[r]marius 1568-ban bejegyzett latin versben siratja a budai könyvtár kifosztását, pusztulását.⁶¹

SCHAESEUS a *Ruinae Pannoniae*-ban (1571), ha két lényeges pontban tévesen tudósít is — (a pusztulás időpontja 1541, oka pedig a török katonák dúlása, fosztogatása, gyújtogatása, amelyben a könyvtár elégett) —, de abban nem kételkedik, hogy a könyvtár nincs meg többé.

Mindezekkel szemben keveset nyom a latban az olasz JOVIUS megjegyzése: SZULEJMÁN megcsodálta Buda városát és győzelmi emlékül nem vitt el mást, mint három hatalmas bronzszobrot.⁶² Láttuk, hogy SZULEJMÁN naplója egészen mást ír. JOVIUS egyébként a könyvtárról nem tesz semmiféle megjegyzést.

Csak akkor tudjuk helyesen értelmezni a XVI. századi utazók leírásait is, ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy a *Corvina-könyvtár* állományából 1526 után úgyszólván már semmit nem lehetett megtalálni a királyi palotában. Ezek közül az utazók közül az első, aki bejutott a török birtokba jutott várba és beszámol az ott látottakról, VERANCICS Antal portai követségének katonai szakértője, PIGAFETTA Marcantonio. Elragadtatással ír a palotáról, — sajnálattal a régi dicsőség pusztulásáról; a nagyszerű oszlopcsarnokokról és helyi

⁵⁸ HEGEDŰS: *Bartolomeo della Fonte*. Irod. tört. Közl. 1902. 17. 1. Eredetiben ld. Marchesi: *Bartolomeo della Fonte*. 80. 1.

⁵⁹ THOMAS, G. M.: *Miscellen aus lateinischen Handschriften der Münchener Bibliothek*. Sitzungsber. Bayer. Akad. Wiss. Philos.-philol. Kl. 1875. 212. 1. — RÓMER Flóris: *Adalékok a Corvina történetéhez*. Magy. Könyvszle. 1877. 350—351. 1.

⁶⁰ VADIANUS, Joachimus: *Epitome trium terrae partium*. Tiguri 1534. 34. 1.

⁶¹ Közli GEBHARDT, O.: *Corvin-codex a göttingai egyetemi könyvtárban*. Magy. Könyvszle. 1884. 18. 1.) és U. a.: *Ein Codex Corvinianus in der Universitätsbibliothek zu Göttingen*. Zentralbl. f. Bibliothekswesen. 1884. 144—145. 1.

⁶² JOVIO, Paolo: *Commentario de le cose de turchi*. Venetia 1540. 29 l. Jovius egyébként a magyar viszonyokat csak másodkézből ismerte, félig történétíró, félig publicista volt. Ld. WACZULIK i. m.

ségekről, „amelyek közt láttuk egy nagyon szép könyvtár maradványait.”⁶³ De hogy ezek a maradványok könyvek, vagy pedig csak berendezés, arról nem értesülünk.

Néhány év múlva David UNGNAD vezetett kétízben is — 1572-ben és 1573-ban — Budán át követséget Konstantinápolyba. Az 1572-i követség leírását OMICHIUS adta ki 1582-ben. A könyvtárról itt azt olvassuk, hogy MÁTYÁS király hálószobája mellett található, „néhány ezer könyvet hozott össze ő ebben”.⁶⁴ A beszámoló szavai nem világosak. Úgy is lehet érteni, hogy ez a néhány ezer könyv most is ott van, de úgy is érthető, hogy MÁTYÁS idejében voltak ott és most már csak a könyvtár helyisége, berendezése van meg.

A következő évi követségről UNGNAD udvari prédikátora, Stefan GERLACH készített naplóföljegyzéseket. Ezeket az ő hagyatékából Samuel GERLACH adta ki egy évszázad múlva, 1674-ben. A leírás többek közt szól egy helyiségről, amelyben a „tizenkét égi jel”, a csillagok állása látható MÁTYÁS cseh királlyá választatásának pillanatában „és egy szép könyvtár található benne.”⁶⁵ GERLACH jó megfigyelő, ami például látszik az esztergomi palota részletes leírásában, s amelynek hitelességét ma már, az esztergomi palota maradványainak napfényrekerülése után tapasztalhatjuk. Bizonyosra vehető, hogy a budai palota leírása is megfelel a valóságnak. Egyébként sok egyezést is van benne az Omichius-féle és egyéb útleírásokkal.

Csak hogy érdekes, hogy egyik író sem tesz említést magukról a könyvtárban található *könyvekről*, — ha ott voltak. GERLACH megjegyzését is: „egy szép nagy könyvtár található benne”, legegyszerűbben úgy lehetne értelmezni, hogy egy rendben föllállított nagy könyvtárt látott ott. De akkor hogy lehet az, hogy míg olyan gondosan följegyzik a látott falfestményeket, címereket, díszeket, latin nyelvű föliratokat, még csak megjegyzést se tesznek arról, milyen állapotban látták a könyveket. Milyen és mennyi könyv volt ott? Ha a könyvek valóban ott feküdtek volna a pultokon és szekrényekben, vagy ha éppen ellenkezőleg az állványok helyett a földön hevertek volna összevissza vagy halomban, bizonyára följegyezték volna erről valamit, úgy ahogy az 1526 előtt a könyvtárban megfordult humanisták, vagy 1666-ban Lambeck, az évtizedek óta gondozatlanul álló könyvek szomorú állapotáról, az őket borító porról, piszokról, a kötetek fokozódó rongálódásáról. Különös, hogy az említett követségi tagok kísérletet sem tettek arra, hogy egy-két darabot megszerezzenek belőlük.

Lényeges ebben a tekintetben, hogy a nem sokkal utóbb ugyanitt járt SCHWEIGER (1576) szintén beszél egy teremről, amelynek boltozatán ott látható egy horoszkóp ULÁSZLÓ trónraléptének időpontjáról (nyilvánvaló félreértés, vagy elírás MÁTYÁS király csehországi trónfoglalása helyett), de sem könyvekről, sem könyvtárról nem beszél itt, hanem egy egészen más helyiségről mondja, hogy járt a régi királyi könyveskamrában (Buchkammer) és ott látott egy tarisznyát iratokkal, meg egy „*Szentek legendái*” kötetet. Ezt az utóbbit el is akarta kérni az öreg töröktől, aki ebben a helyiségben

⁶³ BANFI, Florio: *Pigafetta Marcantonio*. Hadtört. Közl. 1936. 71. l.

⁶⁴ OMICHIUS, Fr.: *Beschreibung einer Legation und Reise von Wien aus Oesterreich auff Constantinopel durch. . . David. . . Ungnaden. . . Anno 72. verrichtet*. Güstrau. 1582.

⁶⁵ GERLACH, Stephan: *Tag-Buch der . . . an die Ottomannische Pforte zu Constantinopel . . . durch David UNGNAD . . . vollbrachter Gesandtschaft*. Franckfurt a. M. 1674.

lakott, de az nem adta neki, mert a szultáné.⁶⁶ SCHWEIGER tehát egyetlen könyvet látott, de annak is följegyezte a címét és el is akarta vinni magával. Eljárása teljesen ellentétes lenne két elődjével szemben, ha ők valóban nem csak az üres könyvtárhelyiséget és berendezést látták volna, hanem a könyvgyűjteményt is és érthetetlen, miért nem beszél SCHWEIGER a fényes könyvtárhelyiségben ott álló könyvek tömegéről, miért nem nevez meg azokból egyet se, ha a szegényes tarisznyában levő iratokon és az egy kötet könyvön túl mást is látott volna.

Egyetlen egy útleírást ismerünk a XVI. századból, amely a budai palotában könyveket említ, ez Reinhold LUBENAUÉ, aki 1587-ben járt Budán és utazását késő öregkorában írta meg. A leírás beszél egy fényes, márványpilléres teremről, de nem erről, hanem egy következőről mondja, hogy „nachmahl kamen wier in die Königliche bibliotheca”, erről viszont semmi szépet és dicsérot nem mond, csak annyit hogy „da ein Hauffen Bucher ubereinander lagen und wohnt ein alter Turch drein, der darauf Achtung gab; wollte nichts davon geben, sagtt, es sei seines Keisers und im hat verboten.” Amit LUBENAU a könyvtárról, a földön heverő könyvekről mond, az sokkal inkább a LAMBECK-féle leírásnak felel meg, mint a XVI. század többi adatának. A régi könyvtártermet nyilvánvalóan nem is látta, hanem csak az alagsori helyiséget, ahol a könyvek már akkor is „ömlesztve” heverték, ugyanúgy mint LAMBECK idejében. A leírás egyébként az öreg törökkel együtt nagyon emlékeztet SCHWEIGER beszámolójára.⁶⁷

Négy év múlva, 1591-ben megint meglátogatta egy utazó a budai királyi palotát: WRATISLAW. Ő megint említi a Mátyás cseh királyságának emlékhoroszkópjával díszített termet, ahol „Mátyás király könyvtára volt.”⁶⁸ WRATISLAW tehát már világosan „volt” könyvtárról beszél. A boltozatra festett horoszkópokat leírja, de könyvekről nem szól.

A XVI. századi forrásokból tehát csak azt olvashatjuk ki, hogy a királyi könyvtár 1526 után már nem volt meg.

Még csak egy ellentmondónak tetsző adatot kell megvizsgálnunk. ZOLNAI Klára *Corvina-bibliográfiája*⁶⁹ a török hódoltságkori források közt felsorolja Ceolius PANNONIUS *Epistoláját* azzal a megjegyzéssel, hogy az 1530-as években az Epistola írója, aki nem más, mint BÁNFFI Gergely, elragadtatással ír római barátjának MÁTYÁS király könyvtáráról, melyben HOMEROST, HESIODOST stb. látott. A levelet BUDIK közli⁷⁰ ismeretlen helyen levő kéziratból. Ha ez az adat hiteles, akkor egész föltételezésünk téves, mert a XVI. század harmadcas éveiben, tehát 1526-nál később, a *Corvina* egy látogatója még elragadtatással ír a könyvtár gazdagságáról s a gyönyörű írással Firenzében készült kódexekről.

⁶⁶ SCHWEIGER, Salomon: *Eine neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*. Nürnberg 1619. 21 l.

⁶⁷ Közli HOLUB József: *A budai könyvtár állapota a XVI. század végén*. Magy. Könyvszle. 1914. 95. l. GEREVICH László föltételezi, hogy LUBENAU lényegében SCHWEIGER leírását veszi át. Magyarország műemléki topográfiája. 4. Budapest műemlékei. 1. Bp. 1955. 278. l.

⁶⁸ WRATISLAW: *Merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*. Leipzig 1787. 40. l.

⁶⁹ ZOLNAI Klára—FITZ József: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Bp. 1942. 29. l.

⁷⁰ BUDIK: *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen*. Jahrbücher der Literatur 88. 1839. Anzeige-Blatt 44.

BUDIK közlésében valóban megtalálhatók a lelkes sorok: „Vidi tandem Bibliothecam illam celeberrimam Mathiae Corvini, cuius thesaurum, si per otium licuerit, uberius describam. . .” A levél írójaként Coelius PANNONIUST jelöli meg, de a levél nincs keltezve. Semmi se bizonyítja azt, hogy a XVI. század harmincas éveiben írták. Az időpontra ZOLNAI valószínűleg abból következtetett, hogy Frater Gregorius PANNONIUS 1537-ben adta ki Velencében SZENT ÁGOSTON *Reguláit* és azt is tudjuk, hogy Gregorius Coelius PANNONIUS, másként BÁNFFI Gergely 1546-ban a római „Ad Sanctum Stephanum Rotundum” perjele.⁷¹ Mindebből föltételezhető, hogy Coelius PANNONIUS 1537 előtt már nem volt Magyarországon, a *Co vindát* tehát ez előtt az időpont előtt kellett látnia.

Nézetünk szerint azonban az egész BÁNFFI Gergely-féle adatot ebben a formában el kell ejtenünk és BUDIK tévedését kell látnunk benne. Az ÁBEL — HEGEDŰS-féle *Analecta nova* ugyanis a levelek egész sorát közli, amelyeket egy másik CAELIUS, ti. CAELIUS CALCAGNINI, ESTEI HIPPOLIT környezetének egyik tagja írt 1518-ban és 1519-ben. CAELIUS CALCAGNINI gyakran járt Budán, sokat írt különböző kódexekről, a fentebbiekben hivatkoztunk is egyik híradására a *Corvina-könyvtár* elhanyagoltságára vonatkozólag. Egészen bizonyos, hogy azt a levelet is, amelyet BUDIK ismeretlen kódex alapján közöl, s amely az *Analecta novában* nem található meg, szintén ugyanez az olasz humanista írta s nem az Itáliába szakadt magyar pálos szerzetes, akinek a *Corvina-könyvtárral* való kapcsolatairól semmit se tudunk. A BUDIKnál közölt levél pontosan beilleszthető a többi levél sorába, időpontja pedig bizonyára 1518, legkésőbb 1519 mert itt még csak arról ír, hogy *végre* látta a könyvtárt, tehát első látogatása után írta, amelyet még több más követett.

A XVI. és XVII. századi források látszólagos ellentmondásának tehát az a magyarázata, hogy két különböző könyvnyaggra vonatkoznak. A XVI. század utazói, tudósai jól tudták, hogy a könyvtár 1526-ban megsemmisült, akik ekkor jutottak be a palotába, csak az üres könyvtárhelyiségeket csodálták meg. A XVII. században szállongó hírek a palotában még mindig ott levő korvinákra vonatkozólag hitelesek voltak abban a tekintetben, hogy 1526 után valóban maradtak könyvek a királyi palotában, csak hogy ezek eredetileg nem tartoztak a *Bibliotheca Corvina* állományába, nem is a királyi könyvtár helyiségeiben voltak elhelyezve. Akik látták ezeket, egészen más helyen találták. Nem azért, mert átszállították oda,⁷² hanem mert eredetileg is sokkal szerényebb helyen voltak, talán éppen ott, ahol LAMBECK és MARSIGLI bukkantak rájuk.

MÁTYÁS király könyveit — amit korábban humanisták el nem vittek s a török zsákmányoláskor áldozatául nem estek a katonaság barbárságának — SZULEJMÁN szultán magával hurcolta Konstantinápolyba. Ott azután kétszáz év elhanyagoltsága, penész, férgek és egerek, talán nem utolsósorban a szultáni palotákban gyakori tűzesetek⁷³ végezték a maguk romboló munkáját, mert a magyarországi kódexekkel senki se törődött. Legföljebb nyereszkeskedni vágyó, bennfentes emberek hoztak ki egy-egy kódexet, hogy a maguk javára értékesít-

⁷¹ SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvészeti adalékok*. 3. Magy. Könyvszle. 1879. 181—182. l.

⁷² BALOGH Jolán: *A budai királyi várpalota*. Művészettört. Ért. 1952. 33. l.

⁷³ IPOLYI Arnold: *Mátyás király könyvtára maradványainak felfedezése 1862-ben*. Magy. Könyvszle. 1878. 103—120. l.

sék azokat. Így jutottak görög kódexek s állítólag korvinák is, a francia királyi könyvtárba.⁷⁴

Így történhetett az, hogy mikor a múlt század második felében végre európai tudósok, főleg magyarok, a Tudományos Akadémia kiküldöttei, sok nehézség leküzdése árán bebocsáttatást nyertek az Északi Szeráj elzárt falai közé, hogy nyomozhassanak MÁTYÁS király és a régi görög császárok könyvtárainak maradványai után,⁷⁵ csak 16 hiteles és néhány valószínűleg a királyi könyvtárból származó kódexet találtak ott, a Budáról egykor elhurcolt könyvmennyiségnek talán egy százalékát. Ezek kerültek vissza, majdnem kivétel nélkül, siralmasan rossz állapotban 350 esztendő távollét után szultáni ajándékként Magyarországra.

Van még egy érdekes, de teljesen bizonytalan és ma már végérvényesen tisztázhatatlan adat bizonyos mennyiségű olyan korvinára vonatkozólag, amelyek Törökországba kerültek. A konstantinápolyi korvinák hazaérkezése idején, 1877-ben gróf ZICHY portai osztrák-magyar követ azt a megbízatást kapta, hogy mivel régi hagyomány szerint a budai könyvek egy részét Bagdadba vitték, kutasson ebben az irányban. ZICHY követ valóban fölkererte DESTREÉS francia konzult, hogy nézzen utána a dolognak Bagdadban, sajnos az eredmény ismeretlen. A bagdadi könyvtárt pedig az első világháború alatt, 1917-ben török katonák fölgyújtották.⁷⁶

Végigkísérve a *Corvina-könyvtár* pusztulásának állomásait, igazat kell adnunk a könyvtárt elsírató humanistának, BRASSICANUSNAK, aki VERGILIUST idézi: „Quis talia fando temperet a lacrimis.”

CSABA CSAPODI: QUAND LA BIBLIOTHÈQUE DU ROI MATHIAS CORVIN A-T-ELLE ÉTÉ DÉTRUITE?

La question de la date à laquelle cette création très célèbre de la Hongrie médiévale a été détruite, ne constitue qu'un seul point parmi les nombreux problèmes irrésolus surgis à propos de la bibliothèque «Corvina». Les différentes sources du XVIe et du XVIIe siècles se contredisent l'un l'autre à ce sujet. Celles du XVIe siècle déplorent la ruine de la bibliothèque, tandis que celles du XVIIe prétendent qu'une partie considérable des livres se trouverait à sa place originale. Bien plus, en 1686, date de la libération de Buda, on trouvait encore entre les ruines du palais royal plusieurs centaines de volumes qui furent transportés à Vienne. Comment interpréter ces données discordantes? Quelle est la date véritable de la ruine de cette bibliothèque? Ces questions ne peuvent être résolues qu'après soigneuse comparaison des différentes sources relatives.

1° *Déchéance de la bibliothèque.* Aussitôt après la mort du roi Mathias (1490) la décadence de la bibliothèque a pris son commencement. Plusieurs parmi les brillants manuscrits, en cours de préparation, ne sont plus parvenus de Florence à Buda. Quelques manuscrits ont dû rester, selon toute vraisemblance, aussi à Vienne (c'est ici que le roi Mathias est mort), car il en lisait toujours quelques uns, ainsi que son épouse, la reine Béatrice. Des pertes ont dû se produire aussi lors des discordes et des luttes intérieures surgies autour de la question de la succession au trône. Après l'avènement d'Uladislas au trône, la bibliothèque a pu être réorganisée encore, les manuscrits entamés ont été achevés, mais les armoiries au corbeau du roi Mathias ont été remplacées par celles

⁷⁴ MÜNTZ: *La bibliothèque de Mathias Corvin.* Bulletin du Bibliophile. 1899. 257. 1. Ld. a párisi Bibl. Nat. Cod. 7239. Tractatus de re militari kódex bejegyzését. (A kódex mikrofilmje a M. Tud. Akadémia Könyvtárának mikrofilmtárában.)

⁷⁵ IPOLYI, i. m. PULSZKY Ferenc: *A Corvina maradványai.* Magy. Könyvszle. 1877. 145—152. 1. FRAKNÓI: *A konstantinápolyi küldöttség jelentése.* Akad. Ért. 1890. 36—42. 1.

⁷⁶ HEVESY, i. m. 76. 1.

d'Uladislas Jagellon, à l'aigle blanc. Néanmoins peu de temps après, la bibliothèque est livrée à l'abandon, au délabrement. Le poste du bibliothécaire n'a pas été rempli. En 1498 déjà B. Lobkowitz prétend que les livres seraient couverts de poussière et de salissure. A l'époque du mariage d'Uladislas et de la reine Anne on a dû réorganiser la bibliothèque, car P. Choque, ayant séjourné à la suite de la reine à Buda, relate d'une belle bibliothèque et non pas d'une bibliothèque négligée, mais après la mort de la reine, pendant le règne impuissant d'Uladislas, en embarras pécuniaire perpétuel, la bibliothèque présente de nouveau l'aspect du délabrement complet. Les humanistes étrangers s'emparent successivement des manuscrits. Beaucoup d'exemplaires sont soustraits, surtout par les ambassadeurs de la cour impériale viennoise. En 1525 néanmoins la majorité des volumes se trouvait encore à sa place originale, selon une communication de Brassicanus.

2° *Quel genre de livres avait-on gardé dans le château de Buda pendant la domination turque?* Sans doute on gardait pendant la domination turque (1541—1686) certains manuscrits ainsi que des livres imprimés dans le château royal de Buda. Toute une série de sources font savoir, à partir du commencement du XVIIe siècle, que les livres du roi Mathias se trouvent encore à Buda. Plusieurs tentatives sont connues de la part des milieux hongrois et étrangers (Georges Ier Rákóczy, prince de Transylvanie, le comte Adolphe Althan, Corderius, Pierre Lambeck, bibliothécaire impérial) tendant à se procurer les livres restés à Buda. Lambeck a réussi de s'introduire en 1666 dans le château de Buda et il y voyait, joncher le sol dans une pièce du souterrain, 300 à 400 volumes souillés, ruinés et couverts de poussière, dont la majeure partie se composait de livres imprimés. Il en emportait trois volumes qu'il transmit à la bibliothèque impériale. Selon toute probabilité il s'agissait de ce même lot de livres que Marsigli a retrouvé en 1686 et dont la partie utilisable (environ 300 volumes) a été transportée à Vienne. Tout cela nous permettrait de conclure qu'une partie notable de la bibliothèque «Corvina» s'est maintenue pendant 150 ans à Buda. Toutefois, l'examen plus approfondi de la question nous oblige à rejeter cette hypothèse. Ni les livres emportés de Buda par Lambeck, ni ceux dont les prisonniers libérés de Buda se sont emparés, ne présentent les signes les plus sûrs des «Corvina» authentiques (les armoiries, les emblèmes). De même, il est remarquable, à quel point le nombre des manuscrits «Corvina» à armoiries est petit parmi ceux gardés à Vienne et ce fait s'oppose à la supposition, selon laquelle les 300 volumes y transportés en 1686 aient formé les restes de la bibliothèque royale de Buda. Le contre-argument le plus fort est fourni cependant par le catalogue établi en son temps sur les livres transportés. En comparant ce catalogue au point de vue de son contenu et sur la base de la classification originale avec les manuscrits «Corvina» conservés, resp. avec ceux des manuscrits dont l'authenticité ne fait point de doute, on constate que ces deux recueils présentent un aspect très dissemblable dans leur ensemble aussi bien que dans les détails. En effet, la composition des livres retrouvés à Buda en 1686 (ouvrages de théologie surtout ou de droit canonique) ne permet qu'une hypothèse: il doit s'agir des restes de la bibliothèque d'une institution religieuse, peut-être de celle ayant appartenu au corps ecclésiastique que le roi Mathias a organisé — selon Bonfini — près de la chapelle royale. Livres d'usage, d'une simple exécution, il est parfaitement possible que leur nombre se soit augmenté après la mort du roi Mathias, voire même entre 1526 et 1541. Ces volumes sobres, dépourvus de décors splendides et de reliures luxueuses n'ont pas attiré l'attention des pilliers turcs. D'ailleurs ils ne se trouvaient pas dans les salles somptueuses réservées à la bibliothèque royale. C'est ainsi qu'ils ont pu rester à Buda et se prêter, au cours du siècle suivant, à ce qu'on leur impute à tort d'avoir fait partie de la bibliothèque du roi Mathias. En réalité cette bibliothèque a été supprimée en 1526, les manuscrits et les autres richesses ont été transportés par le sultan Souleiman à Constantinople.

3° *Ruine de la bibliothèque «Corvina».* Nous ne possédons aucune indication évidente qui prouverait que le butin remporté de Buda en 1526 par le sultan Souleiman aurait comporté des manuscrits, mais il est certain qu'au cours du XVIe siècle déjà des manuscrits «Corvina» ont fait le retour de Constantinople. En 1529 et 1541 par contre. Souleiman ne pillait plus à Buda. Sur base des sources *de visu* (Ursinus Velius, Michel-Nicolas Oláh, Martin Brenner, Brassicanus) nous devons conclure que la bibliothèque royale n'a pas pu se trouver à Buda à partir de 1526, à l'exception de quelques fragments insignifiants. Le fait que nous ne possédons aucune donnée sur un manuscrit «Corvina» dont quelqu'un se serait emparé pendant cette période, comme cela s'est produit à l'époque d'Uladislas et de Louis II, appuie également cette thèse. Selon l'opinion des milieux scientifiques du XVIe siècle (Georgio Anselmo, Obsopoeus, Singrenius, K. Gesner, Lycosthenes, Schaeseus) la bibliothèque n'existait plus à ce moment. Ainsi il ne nous

reste qu'une seule manière d'interpréter ce que les voyageurs ayant séjourné à Buda au cours du XVIe siècle en ont rapporté, c.-à-d. de supposer qu'ils n'y voyaient qu'une salle de bibliothèque vide et non pas des livres. En effet, ils n'ont fait aucune tentative à se procurer des livres. La seule indication qui paraît contredire à cette conception (Coelius Pannonius relate vers 1530 d'une bibliothèque riche et bien splendide) se base sur un malentendu. Les lettres sans date ne proviennent pas de Coelius Pannonius, mais de Coelius Calcagnini, elles ont été écrites vers 1518 ou 1519.

La bibliothèque du roi Mathias se trouvait donc bien désolée et décimée en 1526, lorsque Souleiman l'a fait transporter à Constantinople, après la première occupation de Buda et elle a été anéantie petit à petit pendant les 350 années suivantes, faute de conservation. Les chercheurs européens (des Hongrois, pour la plupart) ayant passé en Turquie vers le milieu du XIXe siècle n'y trouvaient que quelques fragments insignifiants et endommagés de la bibliothèque et les exemplaires qu'ils ont vus sont ceux qui ont été retournés — à quelques exceptions près — à Budapest, à titre de cadeau du sultan.